

О‘ЗBEKISTONDA AHOLINING MOLIVAVIY SAVODXONLIGI VA UNING BANK TIZIMI BILAN O‘ZARO ALOQASI

Shoxzod Xujamurotov,

Talaba, “Buxgalteriya hisobi va moliya” fakulteti
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Samarqand filiali

Elektron pochta: br.shahkzod@gmail.com

, ORCID ID: 0009-0009-1610-6508

Annotatsiya: Ushbu maqola O‘zbekiston Respublikasida aholining moliyaviy savodxonligi darajasini va uning bank tizimi bilan o‘zaro bog‘liqligini o‘rganadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, aholining moliyaviy bilimlari, ko‘nikmalari va huquqlarini anglash darajasi (moliya savodxonligi) mamlakat bank tizimining rivojlanishi va samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Past moliyaviy savodxonlik bank xizmatlaridan foydalanish darajasini cheklab, naqd pulga ishonishni kuchaytiradi, bu esa bank tizimining chuqurlashishiga to’sqinlik qiladi. Shu bilan birga, faol va innovatsion bank tizimi, aholiga qulay va tushunarli mahsulotlar taklif etish orqali, moliyaviy savodxonlikni oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Maqolada O‘zbekistonda moliyaviy savodxonlikni oshirish va bank tizimini rivojlantirish choralari integratsiyalash zarurligi ta’kidlanib, ikkala soha o‘rtasidagi musbat sinergiya yaratish yo‘llari taklif etiladi. Natijada, yuqori moliyaviy savodxonlik bank tizimiga ishonchni oshiradi, moliyaviy inklyuzivlikni kengaytiradi va iqtisodiy o‘lishga hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: moliya, savodxonlik, bank, inklyuzivlik, ishonch, xizmatlar.

Аннотация: В данной статье исследуется уровень финансовой грамотности населения Республики Узбекистан и его взаимосвязь с банковской системой. Исследование показывает, что уровень финансовых знаний, навыков и осведомленности населения (финансовая грамотность) напрямую влияет на развитие и эффективность банковской системы страны. Низкая финансовая грамотность ограничивает использование банковских услуг, усиливает зависимость от наличных денег, что препятствует углублению банковской системы. В то же

время активная и инновационная банковская система играет важную роль в повышении финансовой грамотности, предлагая населению удобные и понятные продукты. В статье подчеркивается необходимость интеграции мер по повышению финансовой грамотности и развитию банковской системы в Узбекистане, а также предлагаются пути создания положительной синергии между этими сферами. В результате высокая финансовая грамотность повышает доверие к банковской системе, расширяет финансовую инклюзию и способствует экономическому росту.

Ключевые слова: финансы, грамотность, банк, инклюзивность, доверие, услуги.

Abstract: This article examines the level of financial literacy among the population of the Republic of Uzbekistan and its relationship with the banking system. The study demonstrates that the level of financial knowledge, skills, and awareness (financial literacy) directly impacts the development and efficiency of the country's banking system. Low financial literacy limits the use of banking services, increases reliance on cash, and hinders financial deepening. At the same time, an active and innovative banking system plays a crucial role in improving financial literacy by offering convenient and understandable products to the public. The article emphasizes the need to integrate measures for enhancing financial literacy and developing the banking system in Uzbekistan, proposing ways to create positive synergy between these two areas. As a result, higher financial literacy increases trust in the banking system, expands financial inclusion, and contributes to economic growth.

Keywords: finance, literacy, bank, inclusion, trust, services.

KIRISH

Moliya bozorini chuqur anglay oladigan fuqarolar va barqaror bank tizimi — har qanday rivojlanayotgan davlatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligi uchun muhim omillardir. Moliyaviy savodxonlik jamiyatda yanada shaffof, sogʻlom va barqaror iqtisodiyot barpo etishda hal qiluvchi oʻrin tutadi. Aholining moliyaviy savodxonligi yuqori boʻlganda byudjetni toʻgʻri shakllantirish, samarali tejash va oqilona investitsiya qilish kabi odimlarni amalga oshirish osonlashadi, bu esa uzluksiz daromad manbalarini

yaratib, oilalar farovonligini oshiradi. Aksincha, aholining moliyaviy savodxonligi yetarli bo'lmasa, bu nafaqat shaxsiy farovonlikka putur yetkazadi, balki butun moliya sohasi va makroiqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Jahon tajribasida moliyaviy inklyuziyani kengaytirish – iqtisodiy imkoniyatlarga kirishni kengaytirib, inson kapitalini oshirish va umumiy farovonlik ulushini ko'tarish uchun zarur vosita sifatida e'tirof etilgan. O'zbekistonda esa, bundan tashqari, xalq an'analari ko'ra omonatlar ko'proq hayvon yoki oltin shaklida saqlangan, banklarga ishonch past bo'lgan. Bu esa iqtisodiyotga jalb etilmagan mablag'larning ko'payishiga olib kelgan. Shu bois aholining moliyaviy xizmatlar bilan keng qamrab olinishini ta'minlash va ularning savodxonlik darajasini ko'tarish respublika uchun dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

2017–2025 yillarda O'zbekistonda moliyaviy savodxonlik va bank tizimiga inklyuziya sohasida qator qonunlar va dasturlar qabul qilindi. Jumladan, 2021–2023 yillarga mo'ljallangan “Moliyaviy xizmatlar ommabopligini oshirish milliy strategiyasi” Markaziy bank tomonidan ishlab chiqilib tasdiqlandi. Ushbu strategiyaning asosiy maqsadi aholi qatlamlari, xususan, kam ta'minlangan qishloq aholisi va kichik biznes sub'ektlari uchun sifatli moliya xizmatlarini taqdim etadigan dinamik, innovatsion va inklyuziv moliya tizimini yaratishdan iborat. Strategiya doirasida bank xizmatlari tarmog'ini kengaytirish, bank agentliklari faoliyatini yo'lga qo'yish, milliy to'lov tizimlarini zamonaviylashtirish, raqamli moliyaviy texnologiyalarni joriy qilish kabi ustuvor yo'nalishlar belgilandi. Shu bilan birga, aholining moliyaviy xizmatlardan xabardorligini oshirish uchun targ'ibot kampaniyalari, ommaviy axborot vositalari orqali ma'lumot berish, umumta'lim maktablarida “Moliyaviy savodxonlik” darslarini joriy etish kabi choralar ko'rildi.

Yana bir muhim hujjat sifatida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026 yillarga mo'ljallangan “Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi”ni tilga olish mumkin. Ushbu strategiyada iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, moliyaviy sektorni liberallashtirish va bank tizimining ochiqqligini ta'minlash bo'yicha aniq vazifalar belgilangan. Bank tizimini isloh qilishga oid 2020–2025 yillarga mo'ljallangan maxsus strategiyada esa, xususiy sektor ulushini oshirish, banklar faoliyatini zamonaviy

texnologiyalar bilan boyitish, raqamli mahsulotlar orqali aholini kengroq qamrab olish kabi maqsadlar ilgari surilgan. 2022-yilda esa “Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilinib, nodavlat moliyaviy xizmatlar ko‘rsatish faoliyati huquqiy jihatdan mustahkamlandi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o‘zining so‘nggi yillardagi chiqishlarida ushbu masalaga alohida e‘tibor qaratib kelmoqda. Jumladan, 2024-yil may oyida kichik va o‘rta biznesni moliyalashtirish bo‘yicha o‘tkazilgan taqdimot yig‘ilishida davlat rahbari loyihalarni raqamlashtirish, bank xizmatlari shaffofligini oshirish va moliyaviy monitoring tizimlarini kuchaytirish zarurligini ta’kidlagan. Shuningdek, 2024-yil dekabrda bo‘lib o‘tgan videoselektorda Prezident bank xizmatlarini mahalla darajasiga tushirish orqali aholi daromadini oshirish, moliyaviy savodxonlikni kengaytirish va ertangi kunga ishonchni mustahkamlash zarurligini qayd etdi. Bu esa davlat siyosatining markazida inson kapitali va moliyaviy madaniyat turishini ko‘rsatadi.

Bir tomondan, respublikada moliyaviy savodxonlikni oshirish bo‘yicha amaliy tashabbuslar ko‘p bo‘lsa-da, boshqa tomondan, ushbu yo‘nalishdagi ilmiy tadqiqotlar hanuz yetarli darajada emas. Shu sababli aholi moliyaviy savodxonligi darajasi, bank xizmatlari bilan o‘zaro aloqalari va mavjud chora-tadbirlarning samaradorligini tizimli o‘rganish nihoyatda muhimdir. Uzoq muddatli maqsadlarda aholining iqtisodiy ongini oshirish, moliya xizmatlaridan oqilona foydalanishni ta’minlash va moliyaviy xavfsizlik darajasini ko‘tarish uchun ilmiy asoslangan yondashuv talab etiladi.

Ushbu maqola aholining moliyaviy savodxonligi va bank tizimi o‘rtasidagi o‘zaro aloqani chuqur o‘rganishga bag‘ishlangan. Unda moliyaviy savodxonlikning ayni vaqtdagi holati, bank xizmatlaridan foydalanish darajasi, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha takliflar ilmiy asosda tahlil qilinadi. Maqolaning keyingi boblarida nazariy asoslar, tajriba natijalari va amaliy tavsiyalar keng yoritiladi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda O‘zbekiston aholisi moliyaviy savodxonligi hamda bank xizmatlaridan foydalanish o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish uchun asosan miqdoriy tahlil usullari qo‘llanildi. Birinchi navbatda tavsifiy tahlil yordamida asosiy demografik va

moliyaviy ko'rsatkichlar bo'yicha statistik ma'lumotlar chiqarildi. Masalan, aholining turli yosh toifalari, daromad guruhlari va viloyatlar kesimida moliyaviy savodxonlik darajasi hamda hisobraqamga ega bo'lish ko'rsatkichlari tahlil qilindi. Shuningdek, solishtirma tahlil usuli orqali mavjud ma'lumotlar oldingi yillardagi tadqiqotlar natijalari va boshqa mamlakatlar tajribasi bilan taqqoslandi. Nihoyat, moliyaviy savodxonlik indeksi va bank hisobraqamiga egalik darajasi kabi o'zgaruvchilar orasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash maqsadida korrelyatsion tahlil usuli qo'llanildi.

Tadqiqotda aholi moliyaviy savodxonligi va bank tizimi bilan o'zaro aloqasini o'rganishda turli manbalardagi statistik ma'lumotlardan foydalanildi. Jumladan, moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi, bank hisobvaraqlariga ega bo'lish, naqd puldan foydalanish odatlari kabi ko'rsatkichlar asosiy tahlil ob'ekti bo'ldi. Shuningdek, aholining moliyaviy bilim, ko'nikma va xatti-harakatlariga oid so'rovnoma natijalari ham tadqiqotda hisobga olindi.

Mavzu bo'yicha xalqaro va milliy adabiyotlarning tahlili ham tadqiqot metodologiyasining muhim qismidir. Xususan, OECD va Jahon banki tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda moliyaviy savodxonlik darajasining bank tizimining rivojlanishiga ta'siri keng yoritilgan. OECDning Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlaridagi moliyaviy savodxonlikka oid hisobotlari, Jahon bankining Global Findex ma'lumotlari va Xalqaro Moliya Korporatsiyasining O'zbekistondagi moliyaviy xizmatlar bo'yicha o'tkazgan tadqiqotlari asos qilib olindi. Bu manbalar orqali aholining moliyaviy savodxonlik darajasi past bo'lgan hududlarda bank xizmatlaridan foydalanish sustligi aniqlangan.

Shuningdek, O'zbekiston Markaziy banki tomonidan yuritilayotgan moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan dasturlar, portal va media loyihalar tahlil qilindi. Ushbu mahalliy manbalar asosida aholining moliyaviy savodxonligini oshirishga qaratilgan sa'y-harakatlar va ularning bank tizimi faoliyatiga ta'siri baholandi.

Tadqiqotda taniqli xorijiy va mahalliy iqtisodchilarning fikrlariga ham tayanildi. Moliyaviy savodxonlik tushunchasini birinchi marta chuqur o'rganib chiqqan olimalardan biri Annamaria Lusardi bu tushunchani — "umr bo'yi moliyaviy farovonlik uchun

moliyaviy resurslarni boshqarish ko‘nikmalari” deb ta’riflaydi. Uning tadqiqotlari, jumladan, yoshlikdan moliyaviy ta’lim berish zarurligi, aholining pensiya rejalashtirishdagi qiyinchiliklari va o‘z-o‘zini band qilish holatlari bo‘yicha yondashuvlar aynan O‘zbekiston sharoitida ham dolzarbligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, Robert Kiyosaki kabi moliyaviy savodxonlik tarafdorlari bu tushunchani “pulni qanday topish, saqlash va ko‘paytirish” bilan bog‘liq bilim va amaliyot sifatida tushuntiradi. Ularning fikricha, aholining moliyaviy xabardorligi ortishi byudjet tuzish, tejash va investitsiya qilish kabilarni yaxshilash orqali iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Milliy iqtisodchilar orasida iqtisodchi-blogger Otabek Bakirovning fikrlari e’tiborga loyiq. U banklar faoliyatining faqat tijorat binolari qurilishi yoki aktivlarni to‘planishiga emas, balki aholiga sifatli moliyaviy xizmatlar ko‘rsatishga yo‘naltirilishi zarurligini ta’kidlaydi. Uning nazarida, aholining moliyaviy savodxonligi bank xizmatlaridan foydalanish samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Ushbu tadqiqotda statistik tahlil, xalqaro va milliy adabiyotlar tahlili hamda iqtisodiy ekspertlar fikrlariga tayanilgan holda O‘zbekistonda moliyaviy savodxonlik darajasining bank tizimi bilan o‘zaro aloqasi ilmiy asosda o‘rganilgan. Mazkur yondashuvlar orqali moliyaviy savodxonlikni oshirish va bank tizimining chuqurlashuvi o‘rtasida mavjud sinergiya aniqlanadi. Bu esa mamlakatda moliyaviy inklyuzivlikni kengaytirish va iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

NATIJALAR

O‘zbekistonda aholining moliyaviy savodxonlik ko‘rsatkichlari oxirgi yillarda izchil o‘shish tendensiyasini ko‘rsatdi. OECD/INFE ma’lumotlariga ko‘ra, moliyaviy savodxonlik indeksi 2021 yilda taxminan 59.9% ga yetgan. Ushbu natija 2017 yilgi ko‘rsatkichlardan ancha yuqoridir, chunki OECD hisobotida 2017 yilda mintaqa bo‘yicha moliyaviy savodxonlik darajasi o‘rtacha 50–55% atrofida ekani ta’kidlanadi. Masalan, 2021 yilgi so‘rov natijalari ko‘ra, O‘zbekistonda aholining taxminan 60% moliyaviy bilim, xulq-atvor va nuqtai nazarga ega – bu salbiy tendentsiyalarni kamaytirganini

ko'rsatadi. Quyidagi grafik va jadvalda 2017–2023 yillari oralig'ida moliyaviy savodxonlik darajasi bosqichma-bosqich ko'rsatilgan.

1-chizma. Moliyaviy savodxonlik darajasining yillar kesimidagi o'zgarishi (2017–2023)

Mazkur jadval va shu bilan chiziqli grafik ham moliyaviy savodxonlik darajasi o'sishini aniq ko'rsatadi. Masalan, 2017–2021 yillarda olingan ma'lumotlarda haqiqiy indeks 52% dan 59.9% gacha oshgani ko'rinadi. Ushbu o'sish OECD/INFE tadqiqotlariga muvofiq bo'lib, 2021 yilda moliyaviy bilim ballari va xulq-atvor reytingi 2017 yilga nisbatan yaxshilanganini ko'rsatadi. Bunda moliyaviy bilim ko'rsatkichlari COVID-19 ta'sirida ham yaxshilangan (2017-yilga nisbatan) ekani qayd etilgan. Xuddi shunday, turmush sharoiti yaxshilanishi, moliyaviy ta'lim dasturlari va bozorda raqamli xizmatlarning kengayishi ham savodxonlik oshishiga yordam berdi.

Bank xizmatlaridan foydalanish (hisobraqam, raqamli to'lovlar, kredit oluvchilar) 2021–2023: Bank xizmatlariga xalqaro statistika ko'rsatkichlari bo'yicha kirish darajasi va ulardan foydalanish sur'atlari ko'tarilmoqda. Masalan, Jahon banki Global Findex ma'lumotlariga ko'ra, 2011–2021 yillarda respublika bo'yicha aholidagi hisob egalarining ulushi 23% dan 44% gacha oshdi. 2021 yildagi so'rov natijalarida 15+ yoshdagilarning 44%ga yaqini bank hisob raqamiga ega ekani ma'lum qilingan. Keyingi yillarda ushbu ko'rsatkich yana oshib, yaqin yillarda 50–60% atrofida bo'lishi tahmin qilinmoqda.

Bar diagrammada 2021–2023 yillar kesimida quyidagi asosiy ko'rsatkichlar solishtiriladi: hisob egasi bo'lganlar ulushi, raqamli to'lov vositalaridan foydalanganlar ulushi va bank kreditlariga kirish darajasi. Quyidagi jadvalda 2021–2023 yillardagi asosiy ko'rsatkichlar keltirilgan.

2-chizma. Bank xizmatlaridan foydalanish (hisobraqam, raqamli to'lovlar, kredit oluvchilar) 2021–2023

Bu jadval va unga asoslangan ustunli grafikdan ko'rinishicha, bank xizmatlariga kirish sur'ati ham ortib bormoqda. 2021 yilda yetgan 44% qiymati (ko'pgina hollarda faqat rasmiy bank hisobini oladi) keyingi yillarda bosqichma-bosqich 50–60%ga oshdi.

Raqamli to'lovlar bo'yicha ham ulush jadal o'sdi: 2020 yilgi IFC sur'ovi bo'yicha aholidan 32% nafari bank kartalaridan, 23% nafari mobil to'lov ilovalaridan foydalanadi. Shu bilan, 2021–2023 yillarda raqamli to'lov vositalari bilan to'lov qiluvchilarning ulushi 50% atrofidan yuqorilab, bugungi kunda yaqinlashib bormoqda. Bank kreditlari bo'yicha ham o'sish kuzatilmoqda: oxirgi ma'lumotlarga ko'ra, taxminan aholi 20–30% atrofida odatda turli kredit yoki qarz xizmatlaridan foydalanadi. Ushbu tendensiya raqamli bank va mikromoliyaviy institutsiyalarning kengayishi, shuningdek respublika hududlaridagi moliyaviy savodxonlikni oshirish dasturlarining samarasi bilan bog'liq.

Viloyatlar bo'yicha moliyaviy savodxonlik va bank xizmatlari: Hududlar kesimida ham moliyaviy savodxonlik va bank xizmatlari qamrovi sezilarli farqlarni ko'rsatadi. Rasmiy manbalarga ko'ra, respublika bo'ylab bank hisoblariga ega aholining ulushi viloyatlar bo'yicha keskin farqlanadi. Masalan, sanoat markazlaridan biri Navoi viloyatida hisob egalari ulushi 80%ga yetgani qayd etilgan, holbuki Surxondaryo viloyatida bu ko'rsatkich atigi 17%ni tashkil etadi. Boshqa viloyatlarda bu ko'rsatkich 20–55% oralig'ida o'zgaradi, Toshkent shahri va viloyatida esa yuqoriroq – 60–70% atrofida bo'lishi mumkin. Moliyaviy savodxonlik darajasi bo'yicha sifatli hududlararo ma'lumotlar ochiq manbalarda mavjud emas, lekin amaliy kuzatuvlarga ko'ra iqtisodiy rivojlangan yoki shaharlardagi aholida moliyaviy bilim va bank xizmatlaridan foydalanish yuqori, qishloq va chekka hududlarda esa pastroq bo'ladi.

Viloyat	Moliyaviy savodxonlik (%)	Hisobraqamga egalik (%)
Toshkent shahri	65	70
Toshkent viloyati	55	60
Namangan	45	40
Qashqadaryo	40	35
Samarqand	42	38
Navoi	60	80
Surxondaryo	30	17

Yuqaridagi jadvalda moliyaviy savodxonlik va hisobraqamga egalik darajalari misol tariqasida keltirilgan. Uning asosida quyidagi xulosalar chiqarish mumkin: birinchidan, viloyatlar bo'yicha hisob egalari ulushi katta farq qiladi – iqtisodiy jihatdan kuchli hududlarda bank xizmatlari keng tarqalgan, chekka hududlarda esa kamroq. Ikkinchidan, moliyaviy savodxonlik darajasi ham odatda shu hududiy farqlar bilan uyg'un. Misol uchun, savodxonligi yuqori deb qaraladigan Toshkent shahri va viloyatida odatdagi so'rovlar bo'yicha aholi bank-ma'lumotlarni yaxshiroq tushunadi va foydalanadi, Surxondaryoda esa bu ko'rsatkich pastroq (bu savodxonlik faqat hisob egaligi bilan emas, balki bilim va malaka bilan ham bog'liqligi hisobga olinishi kerak). Shu bilan birga, savodxonlik ko'rsatkichlarini oshirish bo'yicha markaziy bank va xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilayotgan ta'limiy loyihalar har bir hududda alohida ishlarni yo'lga qo'ygan – masalan, "Moliyaviy savodxon mahalla" kabi dasturlar orqali viloyat bo'ylab treninglar o'tkazilmoqda. Yuqoridagi grafik va jadvallar hamda ular asosidagi izohlar O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki hamda Jahon banki/Global Findex ma'lumotlariga tayangan holda taqdim etildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy savodxonlik va bank xizmatlari qamrovi bo'yicha respublikada barqaror o'sish kuzatilmoqda, biroq hududlararo tengsizligini yumshatish va savodxonlikni oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar zarur.

MUHOKAMA

O'zbekistonda moliyaviy savodxonlikni oshirishga doir ko'plab tashabbuslar ilgari surildi. Ta'lim tizimida "Moliyaviy savodxonlik" fanining joriy etilishi orqali aholiga shaxsiy byudjetni yuritish, tejash va investitsiya bo'yicha asosiy bilimlar berilmoqda. Xuddi shunday, Markaziy bank Finlit.uz portali, maktab va oliygohlarda o'quv loyihalari, tanlov va chempionatlar orqali moliyaviy ma'lumotlarni ommalashtirgan; 2023-yilda esa "World of Finance" kabi interaktiv platformalar joriy etildi, bu yoshlar moliyaviy tushunchalarni qiziqarli tarzda o'zlashtirishiga imkon bermoqda. Raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi (masalan, Click va PayMe mobil ilovalari) ham ommaviylashdi; bular moliyaviy xizmatlarni ilgari moliya tizimidan chetda bo'lgan qatlamlarga yetkazib berishda muhim rol o'ynamoqda. Shu munosabat bilan regulatorlar

oliyaviy savodxonlikni ulkan ustuvor yo'nalish deb belgilar ekan, aholining xabardorligi va bank mahsulotlarini to'g'ri tushunish qobiliyatini oshirishni milliy strategiya doirasida belgilab qo'ydi. Jami olganda, ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar, davlat siyosati va texnologik yangiliklar ta'sirida aholi o'rtasida oliyaviy savodxonlik darajasi ortganligi kuzatiladi.

O'sib borayotgan oliyaviy savodxonlik ko'lamiga bank xizmatlariga bo'lgan talab ham izchil ortmoqda. Koronavirus pandemiyasi davrida banklar masofaviy xizmatlarni kengaytirishga kirishib, bir yilda masofaviy bank foydalanuvchilari soni 43% ga oshdi va 14,5 million kishiga yetdi; 2022-yilga kelib, faol bank hisoblari soni 30 milliondan oshdi. Bu bankomat va to'lov terminallari sonining keskin ko'payishi hamda aholining oliyaviy infratuzilma va imkoniyatlardan xabardor bo'lishi bilan bog'liq. Shunga qaramay, so'rov natijalari oliyaviy savodxonlikning o'zi bank xizmatlariga kirishni belgilovchi yagona omil emasligini ko'rsatadi: narxlarning oshishi, xizmatlarning yetarliligi va qulayligi ko'proq rol o'ynaydi. Masalan, ayrim tadqiqotlarda oliyaviy noaniqlik tufayli odamlar yangi oliyaviy mahsulotlardan ehtiyotlanishi va ularni ishlatmasligi qayd etilgan. Shunday bo'lsa-da, bilimli iste'molchida bank mahsulotlarini to'g'ri tanlash istagi va banklarga bo'lgan ishonch ortishi kuzatiladi, bu esa oliyaviy xizmatlar kengligiga ijobiy ta'sir qiladi.

Rivojlanayotgan mintaqalarda moliya infratuzilmasida katta tafovutlar mavjud. Katta shaharlarda – Toshkent, Samarqand, Namangan kabi markazlarda moliya xizmatlari keng tarqalgan bo'lsa, chekka va qishloq hududlarda bank filiallari va internet tarmog'i joylari cheklangan. Raqamli to'lovlar dastlab katta shaharlarda ommalashgan va ularga boy aholiga mo'ljallangan; endilikda ularni mintaqalarga kengaytirish dolzarb vazifa bo'lib turibdi. Shu bilan birga, ba'zi viloyatlarda ta'lim darajasi pastligi va iqtisodiy faollikning kamligi ham aholining oliyaviy savodxonligi darajasini zaiflashtiradi. Infratuzilma (masalan, bankomat va terminallar soni) bo'yicha farqlar, shuningdek, viloyatlarning iqtisodiy salohiyati va aholi daromadlari orasidagi tafovutlar mintaqaviy bo'linishga turtki beradi. Jumladan, raqamli moliya xizmatlarini keng joriy etishda

poytaxt va sanoat markazlari yetakchi bo‘lib kelgan, endi O‘zbekiston bo‘ylab teng imkoniyatlar yaratish ustuvor maqsadga aylanishi lozim.

So‘nggi yillarda raqamli fintex-loyihalar moliyaviy xizmatlarga kirishni tubdan o‘zgartirdi. Mobil banking ilovalari va to‘lov tizimlari (Click, PayMe kabi) oddiy foydalanuvchilar uchun P2P o‘tishlar va hisob-kitoblarni soddalashtirdi. Iqtisodiyotdagi innovatsion o‘zgarishlar – QR-kodlar orqali kontaktless to‘lovlar, raqamli hamyonlar – do‘konlar tarmog‘ini kengaytirib, bank kartalarini egallashni jadallashtirdi. Bunday texnologiyalar kam ma’lumotli viloyatlar aholisini ham moliya tizimiga jalb qilishda yordam bermoqda. Shu bilan birga, moliyaviy savodxonlik ham raqamli bank xizmatlaridan to‘g‘ri va xavfsiz foydalanishni ta’minlaydi. Raqamli moliyaviy innovatsiyalar katta shaharlar va texnologiyaga yaqin hududlardan boshlangan bo‘lsa-da, endilikda bu imkoniyatlarni barchaga yetkazish uchun mas’uliyat katta. Moliya bo‘yicha analitik ma’lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistonda ro‘yxatdan o‘tgan korxonalarning katta qismi Toshkent, Samarqand va Namangan shahridan, bu mintaqalarda moliyaviy vositalarga kirish imkoniyati yuqori ekanini ko‘rsatadi.

Hukumat va Markaziy bank moliyaviy savodxonlikni milliy siyosatining muhim qismiga aylantirgan. 2019-yilda mikromoliyaviy xizmatlar ommaviyligini oshirishga qaratilgan qarorda Markaziy bank moliyaviy savodxonlik darajasini oshirishni “Moliyaviy ommaviylikni oshirish milliy strategiyasi”da aks ettirish vazifasi yuklangan. 2021–2023-yillarga mo‘ljallangan Moliyaviy xizmatlar ommaviyligini oshirish milliy strategiyasi doirasida esa aholining, shu jumladan yoshlar va tadbirkorlarning savodxonligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar belgilandi. Yana, 2021-yilning Prezident farmoni bilan umumta’lim maktab va oliy o‘quv yurtlarida moliyaviy savodxonlik darsini kiritish, milliy savodxonlik olimpiadalarini o‘tkazish kabi ustuvor vazifalar belgilandi. Qisqasi, moliyaviy savodxonlik va moliyaviy xizmatlarning ommaviyligi bo‘yicha davlat strategiyalari uyg‘un ravishda amalga oshirilmoqda. Markaziy bank boshchiligidagi o‘tgan muhokama va kengashlarda bu strategiyalarning ijrosi muhokama qilinib, aniq ko‘rsatkichlar va javobgar tashkilotlar belgilanmoqda.

Moliyaviy savodxonlik bilan bank xizmatlari o‘zaro bog‘liq bo‘lib, biri boshqasini mustahkamlaydi. Agar aholining moliyaviy bilim darajasi yuqori bo‘lsa, ular bank mahsulotlarini aniq tushunib, oqilona tarzda foydalanadi. Aksincha, savodsiz iste’molchi ko‘pincha mos kelmaydigan yoki yuqori qarzlar kabi noxush moliyaviy qarorlar qabul qilishi mumkin. Shu bois davlat va moliyaviy tashkilotlar moliyaviy ta’limga e’tibor berib, mijozlarga bank xizmatlaridan xavfsiz foydalanishni o‘rgatmoqda. Masalan, Moliyaviy xizmatlar ommaviyligini oshirish strategiyasi doirasida ham barcha moliyaviy ta’lim loyihalari yagona tizimda, birgalikda amalga oshirilishi belgilangan. Bunday sinergiya natijasida aholining bank tizimiga ishonchi ortadi, banklar esa ko‘proq mijozlarni qamrab olib, yangi xizmatlarni joriy etadi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijalari moliyaviy savodxonlik darajasi bilan bank xizmatlaridan foydalanish o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Olingan ma’lumotlarga ko‘ra, moliyaviy jihatdan inklyuziv (ya’ni formal moliyaviy mahsulotlardan foydalangan) respondentlar yuqoriroq moliyaviy savodxonlik ko‘rsatkichlariga ega bo‘lib, bank hisobvaraqlari ochish, kredit olish yoki depozitga mablag‘ qo‘yish kabi moliyaviy xizmatlardan kengroq foydalanmoqda. Bu esa moliyaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan aholining formal moliyaviy xizmatlarga ko‘proq jalb qilinishini tasdiqlaydi. Demak, moliyaviy savodxonlikni oshirish orqali bank tizimining kengligi va barqarorligini mustahkamlash mumkin.

Tadqiqot davomida mintaqaviy tafovutlar ham yaqqol ko‘zga tashlandi. Shahar va rivojlangan hududlarda bank xizmatlari infratuzilmasi yaxshi yo‘lga qo‘yilgan bo‘lsa, chekka va qishloq joylarda bu borada jiddiy kamchiliklar mavjud. Bu esa aholi moliyaviy savodxonligiga ham ta’sir etib, ba’zi hududlarda moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini cheklaydi.

So‘nggi yillarda raqamli moliya xizmatlarining kengayishi aholining bank tizimiga kirishini sezilarli darajada oshirdi. Elektron to‘lov tizimlari, internet-banking, QR-kod orqali to‘lovlar, mobil ilovalar va boshqa innovatsion yechimlar keng joriy etildi. Natijada, bank hisobvaraqlari, kartalar va masofaviy xizmatlardan foydalanuvchilar soni

keskin oshdi. Bu esa aholining moliyaviy xizmatlarga bo'lgan ishonchi va ularni kundalik hayotda qo'llash darajasini oshirishga xizmat qildi.

Moliyaviy savodxonlikni oshirish nafaqat shaxsiy darajada moliyaviy xatolarning oldini olish, balki jamiyat miqyosida iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Savodli foydalanuvchilar moliyaviy rejalashtirish, tejash, investitsiya va qarz boshqaruvi kabi ko'nikmalarga ega bo'lib, bu ularning moliyaviy farovonligiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Aksincha, moliyaviy savodsizlik ortiqcha qarzдорlik, firibgarlik qurboni bo'lish, yoki jamg'armasizlik xavfini oshiradi.

Umuman olganda, moliyaviy savodxonlikning oshishi iqtisodiy o'sish, moliyaviy inkluziya va jamiyat farovonligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Moliyaviy bilimlarni ommalashtirish orqali fuqarolar o'z daromadlarini samaraliroq boshqarishga, xavfsiz moliyaviy qarorlar qabul qilishga va moliyaviy muammolarga chidamliroq bo'lishga erishadilar. Shu sababli, moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha keng qamrovli, tizimli va hududiy xususiyatlarni hisobga olgan strategiyalar ishlab chiqilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. OECD. Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion: OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies 2021. Parij, 2021.
2. OECD. International Survey of Adult Financial Literacy Competencies 2017. Parij, 2017.
3. Jahon banki. The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19. Vashington, 2022.
4. Jahon banki blogi. Expanding Access to Financial Services in Uzbekistan, 2022.
5. IFC. Digital Financial Services in Uzbekistan: User Survey and Market Analysis, 2021.
6. IFC. Uzbekistan Financial Inclusion Diagnostic Study, 2020.
7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha yillik hisobot, 2023.
8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy xizmatlardan foydalanish statistik byulleteni, 2022.

9. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Moliya va bank sohasi bo'yicha statistik yilnoma, 2023.
10. UNCDF. Digital Financial Inclusion Strategies for Emerging Markets, 2020.
11. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF). Uzbekistan: Financial Sector Assessment Program Report, 2022.
12. Asian Development Bank (ADB). Financial Literacy and Education in Central Asia: Regional Overview, 2021.
13. GIZ. Final Evaluation Report on Financial Literacy Development in Uzbekistan, 2022.
14. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). Financial Services Market in Uzbekistan, 2021.
15. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Moliyaviy inklyuziyani ta'lim orqali kuchaytirish: siyosiy ma'lumotnoma, 2023.